

Aleksandra Bogdanović

ISTORIJSKI ZABAVNIK

neispričane priče

Novi Sad
2025.

Aleksandra Bogdanović
ISTORIJSKI ZABAVNIK
neispričane priče

Za izdavača:
Strahinja Vujić

Urednik:
Strahinja Vujić

Ilustracije na koricama i u knjizi:
Tihomir Čelanović
Aleksandar Stojišić

Dizajn korica:
Ivica Stevanović

Lektura:
Biljana Vasić

Grafička priprema:
Igor Bolta

Štampa:
Artprint media
Novi Sad

Tiraž:
1.500

Izdavač:
Jež izdavaštvo
www.jez.rs

Izdavač se zahvaljuje prijateljima bez čije pomoći
ova knjiga ne bi bila moguća.

Za Ejmi... još uvek pričamo o tebi

Predgovor

Reč autorke

Ako me je rad na Istorijskom zabavniku (blogu, društvenim mrežama i knjigama) ičemu naučio, onda je to da uvek zapravo imate još nešto da kažete i podelite sa čitaocima. Prve dve knjige, tek što su izašle iz štampe, a ja sam hvatala sebe kako razmišljam o pričama i temama koje u njima nisu našle mesto, a koje su zaslužile da se o njima govori i piše. Ipak, bilo je potrebno da prođe neko vreme, da prve dve knjige *zažive* među čitaocima i da se ideja uobliči u mojoj glavi i složi u novu celinu.

Sada, nakon što su Istorijski zabavnik 1 i 2 postigli priličan uspeh i stigli do polica (i nadam se, srca) ljudi i iz najudaljenijih krajeva sveta, verujem da je pravi trenutak za novu dozu *istorije koju niste učili u škola*.

Prve dve knjige posvetila sam zaboravljenim, a značajnim ljudima iz prošlosti naroda sa naših prostora. Ova knjiga približiće vam DOGAĐAJE o kojima najverovatnije niste čitali, a koji su, u manjoj ili većoj meri, oblikovali svet u kome danas živimo. Neki od njih su tragični. Neki su komični. Neki deluju toliko ludo da će vam biti teško da poverujete da su se zaista dogodili! I to ne treba da vas čudi! Bilo to dobro ili ne, istorija ovih naših prostora uvek je bila sve, samo ne dosadna. Priče koje su se našle u ovoj knjizi dobar su pokazatelj toga. Nadam se da će vas zainteresovati da, nakon čitanja, više o njima potražite u naučnoj literaturi i delima istoričara.

Mnogo je ljudi kojima dugujem zahvalnost i bez kojih knjiga koju držite u rukama ne bi izgledala ni upola ovako dobro. Hvala mom izdavaču Strahinji što i dalje ima strpljenja za mene i veruje da je objavljivanje popularne istorije *super ideja*. Hvala mojoj sestri Nataliji i tati Oliveru koji su prvi pročitali priče i sugerisali kako da ih učinim boljima. Hvala Marku Marinkoviću, istoričaru i saradniku Istorijskog zabavnika, koji je isto to uradio samo sa istorijske tačke, proveravajući činjenice i podatke. Ako je nešto ostalo neispravljeno, greška je samo moja.

Posebnu zahvalnost dugujem ljudima koji su dali ideje za neke priče iz ove knjige. Mami Hajdani koja se setila *grčkog sela u Bačkoj* – teme koja je podjednako i fascinantna i potpuno zaboravljena. Novici Markoviću, velikom zaljubljeniku u istoriju Zastave 101, zahvaljujući kome je nastao tekst o ekspediciji Kragujevac-Kilimandžaro. Profesoru Ivanu Neđiću sa Bogoslovije u Sremskim Karlovcima, koji mi je pomogao da bolje

razumem srpsku *kalendarsku zavrzlamu*. Nadam se da će vam ove teme biti zanimljive makar upola koliko su bile meni.

Hvala baki Roksandri i deki Srboljubu, mojim najvernijim čitaocima. Znam da će i pre nego što pročitaju knjigu svima, krajnje nepristrasno, ispričati da je najbolja. Hvala prijateljima, bližim i daljim, koji su se interesovali kako napreduje pisanje, ali ponekad i zvali samo da pitaju kako sam. Period za nama bio je više nego izazovan. Vaša podrška i ljubav, mnogo mi je značila.

Još pre mnogo godina, kada je Istorijski zabavnik od hobija postao posao, znala sam da će rad na njemu biti svakodnevno uživanje. To i dalje mislim! Ipak, tada nisam mogla ni da zamislim da će mi Istorijski zabavnik u život doneti toliko genijalnih ljudi! Ljudi, koje sam, zahvaljujući njemu, upoznala, koji mi pišu, javljaju se na ulici, dolaze na promocije i druženja.

I zato, najviše hvala vama, dragi čitaoci! Hvala vam što svakodnevno pratite Istorijski zabavnik i birate da svoje vreme provedete uz njega i sa mnom.

Ova knjiga je, pre svega, za vas!

Aleksandra Bogdanović

Reč prijatelja

Sve je počelo 2. aprila 2024. godine, na rođendan čuvenog autora bajki Hansa Kristijana Andersena. Nekolicina dečjih pisaca bila je pozvana u Narodnu biblioteku Merošina. Među njima i ja. Zajedno sa dragim čitaocima, njihovim roditeljima, nastavnicima i bibliotekarima, proslavili smo Međunarodni dan knjige za decu. Raspoloženje je bilo svečano, vedro, razigrano i naravno – književno.

Upravo tada sam upoznala Aleksandru Bogdanović. Ona je u Merošinu došla svojim poslom, ali se brzo uklopila u naše društvo. Nije ni čudo kad je komunikativna, srdačna i spontana. Kao iz rukava, zasipala nas je zanimljivim podacima o svemu što bismo spomenuli.

Po povratku u Beograd počela sam da pratim njen rad. Saznala sam da je po profesiji novinarka, a po strasti tkalja priča iz prošlosti. Pod imenom *Istorijski zabavnik* pokrenula je blog i stranice na društvenim mrežama, a takođe potpisuje i dve knjige. Na osnovu postignutih uspeha lako je zaključiti da je reč o vrednoj i radoznoj osobi koja voli da čita, sluša, uči i nesebično deli svoje znanje.

Svi znamo da je Astrid Lindgren autorka romana *Pipi Duga Čarapa*. Međutim, Aleksandra zna i ovo – da je slavna švedska književnica gostovala u Novom Sadu na Zmajevim dečjim igrama 1985. godine.

Svi znamo da je Ivo Andrić dobio Nobelovu nagradu za književnost 1961. godine. Ali Aleksandra je istražila i da je te godine na listi potencijalnih dobitnika bilo oko pedeset imena – među njima i Dž. R. R. Tolkin.

Svi znamo da je na beogradskoj koridi 1971. publika navijala za bika, a ne za toreadora. Međutim, Aleksandra je dodatno otkrila i skandale koji su pratili organizaciju – uključujući i proneveru novca.

Tekstovi Aleksandre Bogdanović umeju da zabave, zapanje, nasmeju, uplaše, rastuže, poduče ili podstaknu na razmišljanje. Najviše vrede kad nas motivišu da i sami krenemo u istraživanje. Njene ličnosti iz prošlosti dobijaju glas, a događaji postaju riznica ljudskih sudbina.

Aleksandra putuje, zapisuje, proverava, ispravlja, dopisuje – i donosi hrabre odluke. Korača širom otvorenih očiju i ušiju, jer nikad se ne zna kad će se pojaviti neka zaboravljena činjenica. Ona je istovremeno i učiteljica i učenica.

Nedavno sam upoznala još jednu njenu osobinu – upornost. Kada mi je ponudila da napišem predgovor za ovu knjigu, uzalud sam pokušavala da izbegnem zadatak: „Ne razumem se u istoriju... Nisam pročitala sve tekstove... Kratak mi je rok... Velika je odgovornost...” Ako sada čitate ove redove, jasno vam je ko je koga nadmudrio.

I tako, zahvaljujući Aleksandri, spoznala sam da se istorija ne sastoji samo od velikih bitaka, nego i od malih predgovora.

Jasminka Petrović

Priče iz ratnih dana

Boj na Mišaru – dan kada je „šaćica Srba” dobila najveću bitku posle Kosova

Bila je sredina 1806. Buna, koja će u istoriji ostati poznata pod imenom Prvi srpski ustanak, ušla je u treću godinu trajanja. Dahije su bile eliminisane, važne pobeđe u Beogradskom pašaluku izvojevane, i pred vođom pobunjenog naroda, vođom Karađorđem Petrovićem, našla se važna odluka – ili će se zadovoljiti osvojenim i činjenicom da su uklonili one koji su sprovođili neposredan zulum, posekli srpske knezove i bili odmetnici i od same Porte, ili će buni dati novi karakter i otvoreno proklamovati svoj pravi cilj – sticanje autonomije i stvaranje sopstvene nacionalne države.

Situacije je bio svestan i sultan u Istanbulu. Ustanici su tokom 1805. već odneli veliku pobeđu protiv regularne turske vojske na Ivankovcu kod Čuprije, zauzeli su Smederevo, Kruševac i bez borbe ušli u Paraćin, Aleksinac i Ražanj. Uspeši Srba čuli su se i u Evropi, pa se i po Zapadu sve više govorilo kako to nije tek lokalna buna kakvog pobunjenog plemena, već ustanak čitavog jednog naroda koji traži svoja prava.

Ipak, sultan je imao i jednog keca u rukavu. Znao je da je Srbima izostala pomoć Rusije i Austrije, dok je on mogao da računa na jednog novog, pomalo neočekivanog saveznika – Francusku. Promene na političkoj karti Evrope tog vremena dovele su do toga da dva carstva, tursko i Napoleonovo, dobiju zajedničkog neprijatelja – Rusiju.

Kako se na Srbiju gledalo kao na teritoriju gde Rusija sprovodi svoje interese na Balkanu, vojni stratezi Francuske bili su spremni da pomognu u gušenju bune. Upravo oni bili su ti koji su Turcima razradili novi plan za napad na Karađorđeve pobunjenike, a Napoleon je, kao dodatnu pomoć, poslao i jedno odeljenje topovske artiljerije.

Plan je bio jednostavan – ogromnom vojskom krenuti u ofanzivu na Srbiju iz tri pravca – Vidina, Niša i Bosne. Ovaj poslednji, napad preko Drine, sa više od dvadeset hiljada dobro naoružanih vojnika koje je predvodio bosanski vezir Sulejman-paša Skopljak, pokazaće se kao daleko najozbiljnija pretnja.

Karađorđe hita u pomoć Mačvi

Kako je protiv ustanika bio proglašen sveti rat – džihad, u odredima koji su nadirali sa Zapada, nalazili su se mnogi slavni onovremeni turski velikaši – Mehmed-beg Kulenović, još poznat i kao Kulin-kapetan, Sinan-paša Sijerčić, Hasan-paša Alipašić, Mehmed-paša Vidajić... Svi oni su u avgustu 1806. prešli Drinu, upali u Mačvu i na svom putu ka Beogradu počeli sa čišćenjem terena čineći strašne zločine i ostavljajući pustoš gde god bi prošli.

Nakon što je obavešten o tome da je neprijatelj prodro preko Mačve do Šapca i potisnuo ustanike, Karađorđe je iz Topole, gde se u tom trenutku nalazio, krenuo u susret Turcima. Na Jakovu Nenadoviću, vojvodi i knezu valjevske nahije, bilo je da, kako zna i ume, protivničku vojsku zadrži do tog dolaska pomoći.

Svestan da će se u Mačvi voditi odlučujuća bitka, Karađorđe je naredio opštu mobilizaciju tog kraja pozivajući u pomoć i druge ustaničke vođe. Tako su, osim Jakova Nenadovića, na čelo odreda kod Šapca stali i njegov sinovac Matija, ali i Milan Obrenović, pop Luka Lazarević, Sima Marković, Stojan Čupić, Miloš Stojićević Pocerac...

Stigavši sa svojim odredima i videvši da su protivnici daleko nadmoćniji, Karađorđe je osmislio plan koji će se pokazati presudnim za ishod sukoba. A u njemu, glavnu ulogu igralo je jedno brdo. Mišarski breg kod Šapca tako će ući u istoriju i legendu...

Karađorđev skriveni adut

Ruku na srce, Mišar jedva da se može nazvati brdom. Lociran na putu Šabac-Beograd i uzdignut tek pedesetak metara u odnosu na okolinu, ovaj breg, koji ima zaravan na vrhu, ipak prilično odudara od prostrane mačvanske ravnice i upravo ta odlika bila je ključna za uspeh Karađorđevog plana.

Svestan da zbog konfiguracije terena Turci tuda moraju da prođu ako žele ka Beogradu i da se sa zaravni sve vidi kao na dlanu, vožd je prvo naredio izgradnju šanca sa rovom i zašiljenim koljem na grudobranima. Iza njih, postavio je svoje najbolje strelce i to u dva reda, a iza strelaca one koji će puniti oružje. Šanac je imao i otvore za četiri topa, kao i kapiju koja će biti otvorena kada dođe vreme za napad pešadije. U centru ove građevine nalazio se Karađorđev šator i magacin za municiju. Bilo je tu mesta za oko sedam hiljada vojnika.

Sulejman-paša Skopljak oklevao je sa početkom napada dok mu ne stigne sva vojska. Jednom, kada je konačno krenuo, bio je 13. avgust ujutru, vezir je iza sebe imao silu od oko dvadeset hiljada duša i bio siguran u brzu i laku pobedu.

Međutim, Karađorđe je imao skriveni adut! Umesto da konjicu ostavi zajedno sa pešadijom u šancu, srpski vožd je naredio da se ona sakrije u obližnjem šumarku i ne uključuje u bitku dok on ne da znak. Gusta letnja šuma tako je prikrila oko hiljadu i po boraca na konjima pod komandom Luke Lazarevića i prote Mateje Nenadovića.

Upravo napad ove konjice bio je ključan za pobedu ustanika.

Pobeda koja je odjeknula Evropom

U rano jutro 13. avgusta 1806. turska vojska počela je bitku jurišem konjice i otvaranjem vatre na položaje ustanika. Prvo neprijatno iznenađenje brzo ih je sustiglo – konji su počeli da padaju i prevrću se upadajući u zamke od divlje loze koju su Srbi postavili ispred šanca.

Napadačka vojska se još nije ni opasujila od pada, a dočekala ih je snažna puščana paljba strelaca sa grudobrana. Tako je odbijen prvi napad.

Turci su jurišali još dva puta pre nego što su konačno uspeali da zaobiđu zamke i zašiljeno kolje i probiju se do ustanika. Usledila je krvava borba prsa u prsa, u kojoj se osvajačima činilo da će, zbog brojnosti i bolje opremljenosti, svakako slomiti otpor srpskih boraca. Upravo tada jedan ustanički top zapucao je u prazno... bio je to dogovoreni Karađorđev znak da konjica krene na neprijatelja.

Sve ostalo odigralo se kao u snu. Potpuno iznenađena turska artiljerija nije stigla ni da reaguje, a deo srpske konjice, predvođen Lazarom Mutapom i protom Matejom, već ju je pregazio krenuvši i na šator samog vezira. Grupa na čelu sa Lukom Lazarevićem pohitala je u pomoć branio-cima šanca praveći pokolj u turskim redovima. U tom trenutku Karađorđe naređuje da se otvore vrata šanca i u boj se uključuje i srpska pešadija.

Nakon toga, ishod boja bio je izvestan. Prvi deo konjice je, nakon što je završio sa pašinom gardom, iz bitke izbacio i tursku rezervu. Bežeći u panici, ostaci neprijateljske vojske rasipali su se na sve strane. Karađorđe je za njima poslao potere koje su ih gonile čak i preko Drine.

Bilo je oko šest časova predveče. Bitka na Mišaru bila je završena.

Srbija se umirit ne može!

Pobeda ustanika bila je ogromna i apsolutna. Poginulo je oko petsto boraca, dok neki izvori navode da je Turska tog dana izgubila čak šest hiljada vojnika (istini za volju, nešto oprezniji navode brojku od tri hiljade glava). Još značajnije, smrt je tog dana došla u sam vojni vrh osmanske komande – poginuli su Sinan-paša Sijerčić, Mehmed-paša Vidajić sa dvojicom sinova, Mustafa-beg Begović, kao i legendarni Kulin-kapetan od koga je Miloš Pocerac uzeo sablju sa beratima begove familije – najveći ratni trofej tog vremena.

Osim ovog komada oružja, koje je bilo od važnosti za moral trupa, ustanici su došli i do plena koji je imao daleko praktičniju ulogu. Zaplenjena je velika količina oružja, municije, odeće, konja... Poslovično slabo naoružanoj srpskoj vojsci, ovo je bilo od velikog značaja.

Pobeda ustanika na Mišaru odjeknula je nadaleko. Čitav tok bitke sa druge strane Save pratili su austrijski izvidnici. Oni su bili prvi koji su vest poslali u Beč, odakle se ona proširila čitavom Evropom izazivajući različite reakcije – od šoka i neverice, do laskanja i divljenja.

Očekivano, najveće zasluge i pohvale otišle su na račun čoveka čija je taktika donela pobedu Srbima. Vožd Karađorđe je tako, skoro preko noći, od predvodnika *šačice seljaka* dobio status veličanstvenog vojskovođe i pojedinca sa velikim vojničkim talentom zahvaljujući kome je Srbija dobila najveću bitku nakon Kosovske.

Odjek ovih slavnih dana sačuvan je i u narodnoj poeziji. Sve što se tog vrelog avgustovskog dana 1806. događalo kraj Šapca u Mačvi, zabeležio je u svojoj pesmi *Boj na Mišaru* čuveni Filip Višnjić. Stihovi kojima se ova oda pobjedi završava postali su legendarni i često se citiraju čak i danas: „Rani sina, pak šalji na vojsku, Srbija se umirit ne može!”

Cena slobode

Prvi srpski ustanak potrajao je više od devet godina i bilo je još bitaka koje se zbog svog značaja ili ishoda proučavaju i danas. Ipak, samo je jedna iza sebe ostavila Čele kulu – spomenik, tako strašan da već vekovima izaziva i jezu i divljenje svih koji ga vide.

Tri godine nakon Mišarske, odigrala se Bitka na Čegru...

U sklopu nove ofanzive Srbima je bilo važno da zauzmu Niš i zato su u blizini tog grada iskopali šest šančeva u kojima se su utvrdili. Prvi i najveći nalazio se na uzvišenju Čegru i za njega je bio zadužen proslavljeni srpski junak, vojvoda i vojskovođa Stevan Sindelić.

Turci su bili daleko nadmoćniji, ali ni Sindelić nije bio bilo ko. Do tada nikada nije izgubio bitku! Vojske su se sukobile u jutro 31. maja 1809. i boj je trajao čitavog dana. Turci su jurišali pet puta. Stevan ih je sa svojim borcima odbijao četiri puta. Kada je neprijatelj prišao dovoljno blizu, borba puškama pretvorila se u okršaj pesnicama i noževima, hvatanje za gušu i kopanje očiju.

Videvši da je ostao sa malo boraca, da Turci sve više nadiru, a da pomoći nema, srpski vojvoda rešio je da bitku završi pod svojim uslovima. Ispalio je metak u punu barutanu i tako digao u vazduh sve – šanac, sebe, svoje preostale borce, ali i sve neprijatelje koji su se našli u blizini.

Cena pobede je bila ogromna – Sindelić i svi njegovi ustanici poginuli su tog dana. Pa ipak, sa sobom su povukli i neprijatelje. Istoričari kažu da su na svakog srpskog borca stradala po četiri turska.

Odmah posle boja, Turci su sakupili lobanje poginulih Srba i uzidali ih u kulu koju su podigli na ulazu u Niš. Mesto su prozvali Čele-kula tj. kula od lobanja, a želja im je bila da time obeshrabre i zaplaše sve koji bi i pomislili na pobunu. Dogodilo se potpuno suprotno! Ovo mesto za Srbe je postalo simbol borbe za slobodu, otpor i hrabrost koji nemaju cenu! Žrtvu Stevana Sindelića su tako, upravo njegovi neprijatelji, načinili večnom.

Godinama kasnije, vraćajući se iz Carigrada, pored ovog jedinstvenog spomenika zastao je i francuski pesnik Alfon de Lamartin. Zahvaljujući njemu, za Čele-kulu i Boj na Čegru saznala je cela Evropa. Književnik je, između ostalog, tada zapisao: „Pozdravim okom i srcem ostatke tih junačkih ljudi, čije su odsečene glave postale kamen temeljac nezavisnosti njihove otadžbine. Srbija, u koju ćemo da stupimo, sada je slobodna i pesma slobode i slave odjekivala je u kuli Srba koji su umrli za svoju zemlju (...) Neka sačuvaju ovaj spomenik! On će naučiti njihovu decu šta vredi nezavisnost jednog naroda, pokazujući im cenu po kojoj su je njihovi očevi platili.”

Prva stepenica ka slobodi

Iako je završen slomom 1813. godine, Prvi srpski ustanak danas se smatra prvim korakom takozvane Srpske revolucije, kojim je Srbija, nakon vekova ropstva, ponovo počela da gradi nezavisnost i državnost. Osim Prvog srpskog ustanka, najveći broj istoričara za ovaj termin vezuje i Hadži Prodanovu bunu, Drugi srpski ustanak i vladavinu kneza Miloša do donošenja Sretenjskog ustava i ukidanja feudalizma... tj. period od 1804. do 1835. godine.

Interesantno je da je sam termin prvi put upotrebio nemački istoričar Leopold fon Ranke u svojoj knjizi *Die Serbische Revolution* 1829. godine. Ideju za ovaj rad dobio je od Vuka Stefanovića Karadžića sa kojim se upoznao u Beču i postao blizak prijatelj.

Ranke je veoma cenio srpsku istoriju. Kako bi prikupio potreban materijal za pisanje dela boravio je i na dvoru kneza Miloša Obrenovića, a poznato je da je deo istraživanja obavio i u Požarevcu gde je razgovarao sa tada još uvek živim učesnicima ustanaka i neposrednim svedocima događaja.

Objavio je još dva dopunjena izdanja Srpske revolucije – jedno u Berlinu 1844, a drugo u Lajpcigu 1879. godine.

Francuska uprava Bokom Kotorskom – Bonjour Boka

Na vrhuncu moći Napoleonovo carstvo zauzimalo je ogroman deo Evrope. U svom najvećem obimu 1812. godine u njemu je živelo preko šezdeset miliona stanovnika, prostiralo se na ogromnih 2.100.000 kilometra kvadratnih i zauzimalo teritorije današnje Belgije i Holandije, delove Italije, Nemačke, Hrvatske... U carstvo su faktički bile uključene i *države sateliti* i zemlje poput Vestfalske kraljevine, Španije ili Napulja, na čijem čelu su bili Bonapartini rođaci ili bliski saradnici, pa se Prvo francusko carstvo zapravo protezalo duž čitave Zapadne Evrope – od Atlantskog okeana do Balkanskog poluostrva, od Sredozemnog mora do Rusije.

Upravo iz tog perioda potiče i jedna, danas skoro zaboravljena, epizoda iz istorije Crne Gore – francuska uprava nad Bokom Kotorskom.

Parče Jadrana koje su želeli svi

Slično kao i Dubrovnik, dobar deo svoje istorije Boka Kotorska je bila pod upravom Mletačke republike. Ova država vekovima je bila najdominantnija pomorska sila na Jadraniu, a Boka je imala izuzetno važan strateški i trgovinski značaj za nju.

Ipak, krajem 18. veka, moć Venecije je opala, a nakon propasti Mletačke republike 1797, teritorija pod nazivom Mletačka Albanija, kojoj je pripadala i Boka, postala je tačka sporenja među mnogim državama i mesto gde su tri carstva imala svoje interese.

U periodu od svega petnaest godina vlast na ovom malom delu Jadrana promenila se čak pet puta. Bokom je od 1797. zagospodarila Habsburška monarhija. Tokom 1806. svoju vlast na kratko je uspostavila Rusija. Pa Francuska. Pa Crna Gora. Sve to, da bi nakon 1814, opet ušla u sastav Austrijskog carstva.

Od svega navedenog, francuska uprava nad Bokom Kotorskom, uspostavljena Tilzitskim mirom 1807, i faktički okončana kapitulacijom u Kotoru u januaru 1814. godine, svakako je najzanimljivija. A možda i najneočekivanija...

Ada Kale – dunavska Atlantida

Samo ponekad, kad je vreo letnji dan bez vetra i hlada, pa se čitav Dunav umiri i deluje kao staklo, u Đerdapskoj klisuri, baš negde na polovini reke, ljudi ponekad ugledaju Miskin Babu.

Star je, gotovo drevan. Obučen u rite. Pravog imena više mu se niko ni ne seća. Kada je u ove krajeve stigao bos, u odeći koja je sa njega visila i kojoj se boja odavno nije razaznavala, prozvali su ga Miskin Baba, što na turskom znači odrpani čovek i – tako je i ostalo.

Miskin Baba u Dunavu pere svoju dugu bradu. Zaranja je duboko u vodu, a onda naglo podiže glavu i protresa je dok kapi lete na sve strane.

Baš tada, dešava se nešto čudnovato. Uprkos mirnom danu, Dunav počinje da se talasa. I vetar se odnekud diže svaki put kada brada neobičnog starca poleti kroz vazduh. Odjednom se čitava površina reke uskomeša. Miskin Baba lebdi nad njom i gleda u nju – kao da nešto traži. To potraje izvesno vreme, a onda, iznenada kao što je i počelo, sve se umiri i stiša.

Miskin Baba odleće...

Bilo jednom jedno ostrvo

Legenda o Miskin Babi, mitskom princu iz Buhare, koji je na Adu Kale došao da živi kao prosjak nakon što mu se u snu javio Alah i poslao ga da traži *rajsko mesto*, nije jedina, ali jeste jedna od omiljenih priča o ostrvu koje je nekada postojalo u Đerdapskoj klisuri.

Iako Ada Kale već više od pedeset godina *spava* na dnu Dunava, legende o njoj i dalje žive, prepliću se i mešaju sa zvaničnom istorijom često poprimajući bajkovite obrise, pa se sve teže sa sigurnošću može reći šta se zaista zbilo, a šta je samo uzbudljiva mašta pripovedača.

Ada Kale je postojala. Ovo ostrvo nalazilo se u Tekijsko-oršavskoj dolini, između Kazana i Sipske klisure, kod ušća reke Černe u Dunav, na mestu koje je zbog svog položaja uvek bilo važno strateški, ali i simbolično, zato što je predstavljalo *granicu svetova* – istok zapadu i zapad istoku.

Očekivano, tokom vekova, o ovaj komadić zemlje, širok tek pola i dug manje od dva kilometra, jagmili su se mnogi – bio je rimski, mongolski, slovenski, mađarski, srpski, rumunski... Samo Turska i Austrougarska

otimale su se oko njega skoro pet vekova. Posledično, ostrvo je i ime menjalo mnogo puta. Dugo vremena zvalo se Sa'an, pa onda Karolina, Nova Oršava, Ada-i Kebir... Najbolje se *primio* turski naziv – Ada Kale ili Ostrvo tvrđava.

Još dok je postojalo, o ovom mestu su kružile razne, manje ili više, neverovatne priče. Legenda kaže da su baš ovde, na parčetu zemlje usred *Gvozdene kapije* Dunava, nekada davno, zastali Jason i argonauti. Ada Kale nije skrivala zlatno runo za kojim su tragali, ali jeste prirodu neverovatne lepote koja ih je opčinila i, svojom blagom, skoro pa mediteranskom klimom, podsetila na dom koji su ostavili daleko iza sebe. Tu su, predanje kaže, po prvi put videli maslinu, nabrali je i sa sobom poneli u svet.

Vekovima kasnije, na Adi je zastao i rimski car Trajan. Kada je krenuo u pohod na Dačane, baš ovde je prebacio svoje trupe preko Dunava i to tako što je, spojivši čamce, napravio most do i od ostrva. Još koje stoleće posle, i Mongoli su, tokom svog pohoda na Evropu, baš na ovom mestu prešli preko zaleđene reke. Tako bar priča kaže...

A i ona druga, *činjenična istorija* ostrva podjednako je zanimljiva...

Na granici svetova

Držati Adu Kale oduvek je značilo gospodariti čitavim Đerdapom, ali i kontrolisati plovidbu koritom donjeg Dunava, pa je uloga ostrva tokom istorije skoro uvek bila isključivo vojna. Prvo utvrđenje, po kome će kasnije i čitavo mesto dobiti ime, podigli su Rimljani, ali je poslednje bilo delo Austrijanaca koji su 1689. ovde počeli da grade veliku tvrđavu.

Svoj konačni oblik utvrđenje je dobilo 1717. godine. Tokom 19. veka pominje ga i slavni putopisac Feliks Kanic koji piše da se na ostrvu nalazi „kasarna, bolnica, crkva i jedan tunel ispod Dunava prema srpskoj obali, koji vodi do obalskog utvrđenja, nazvanog Fort Elizabet po austrijskoj carici”.

Tokom vekova, Ada Kale je stalno menjala gospodare. Prelazila je čas u turske, čas u austrijske ruke, pa se i stanovništvo na njoj stalno uvećavalo, smanjivalo i mešalo. Najduže su se na njoj zadržali Turci, pa je ostrvo vremenom postalo poznato kao neka vrsta vremenske kapsule, zaboravljenog parčeta Orijenta usred Evrope.

U srpsku istoriju, Ada Kale se zvanično upisala 1804. kada su ovde uhvaćene i pogubljene zloglasne beogradske dahije zbog čijeg je zuluma počeo Prvi srpski ustanak. Bežeći od Karađorđevog gneva, Kučuk Alija,

Mula Jusuf, Aganlija i Fočić Mehmed-aga sakrili su se na ostrvu kojim je u to vreme rukovodio izvesni Redžep-aga. Dahije su možda očekivale pomoć i sklonište od sunarodnika, ali je ovaj, delujući po naređenju dobijenom od sultana, o njihovom dolasku odmah obavestio ustanike i čak predložio da ih srpski i turski vojnici zajedno opkole i likvidiraju.

Na Adu Kale tada je došao Milenko Stojković, komandant i kasnije srpski vojvoda, sa svojim borcima, pronašao kuću u kojoj su se dahije skrivale i, nakon žestokih borbi, pobio svu četvoricu.

Za kraj ove prilično mračne epizode iz života Ade Kale treba pomenuti još i ovo – glave Kučuk Alije, Mule Jusufa i Mehmed-age Fočića su odrane, napunjene vunom i odnete u Beograd, a kasnije i u Carigrad kako bi se svi uverili u njihovu smrt. Glava Aganlije nikada nije pronađena! Legenda kaže da ju je čovek koji je trebalo da je opere i pripremi za nošenje, ispustio u Dunav. Za tim niko nije mnogo žalio, a kako se pričalo da je Aganlija došao čamcem iz Bosne, u narodu je nastala izreka: „Voda ga donela, voda ga odnela”.

Izgubljeni raj

Vreme je prolazilo, a život na Adi Kale se nastavljao po starom – vlast nad ostrvom naizmenično su imale Austrougarsko i Osmansko carstvo i tako sve do Prvog svetskog rata kada su stanovnici ovog mesta, iako mahom turske nacionalnosti, rešili da se pripoje Rumuniji. Mesto je izgubilo na vojno-strateškom značaju i – bila je to najbolja stvar koja je mogla da mu se dogodi!

Na ostrvu je počeo da cveta turizam! Uske, kaldrmisane ulice i nakrivljene kućice, nalik onima kakve su se mogle videti na Istoku, zračile su egzotikom koja je postala pravi magnet za goste iz celog regiona. Mesto je bilo poznato po blagoj klimi, maslinama, vinovoj lozi zvanom adakalka i ružama zbog kojih je čitavo ostrvo mirisalo kao kakva rajska bašta.

Preduzimljivi stanovnici Ade Kale učinili su ostalo iznoseći deo svoje tradicije i običaja pred turiste.

Dočekujući goste sa fesovima i u staroj turskoj nošnji, pravili su i prodavali ratluk od lešnika, slatko od smokvi i ruža, parfeme i ručno rađeni nakit, a ljudi su dolazili i da uživaju u alvi, nargilama, kafi ispečenoj i spremljenoj u džezvama u vrelom pesku... Na ostrvu je radila i mala fabrika duvana za koji kažu da je bio bolji od kubanskog i da su ga pušili i članovi evropskih kraljevskih porodica.

Što se monarha tiče, Adu Kale je posetio minimum jedan – rumunski kralj Karol II popio je kafu na ostrvu 1931, razgovarao sa stanovnicima i nakon toga doneo odluku da ih oslobodi carina na uvoz duvana i šećera, kao i poreza na suvenire.

I priče ljudi koji su živeli na Adi Kale bile su raznovrsne i neobične. Iako su je mahom naseljavali muslimani, bilo je tu i pravoslavaca, katolika, Jevreja... Ostrvo je postalo dom za avanturiste, vagabunde, ali i razne izopštenike, izgnanike, pa čak i begunce od zakona. I svi su oni na Adi Kale živeli u miru i slozi, kao u jednoj porodici.

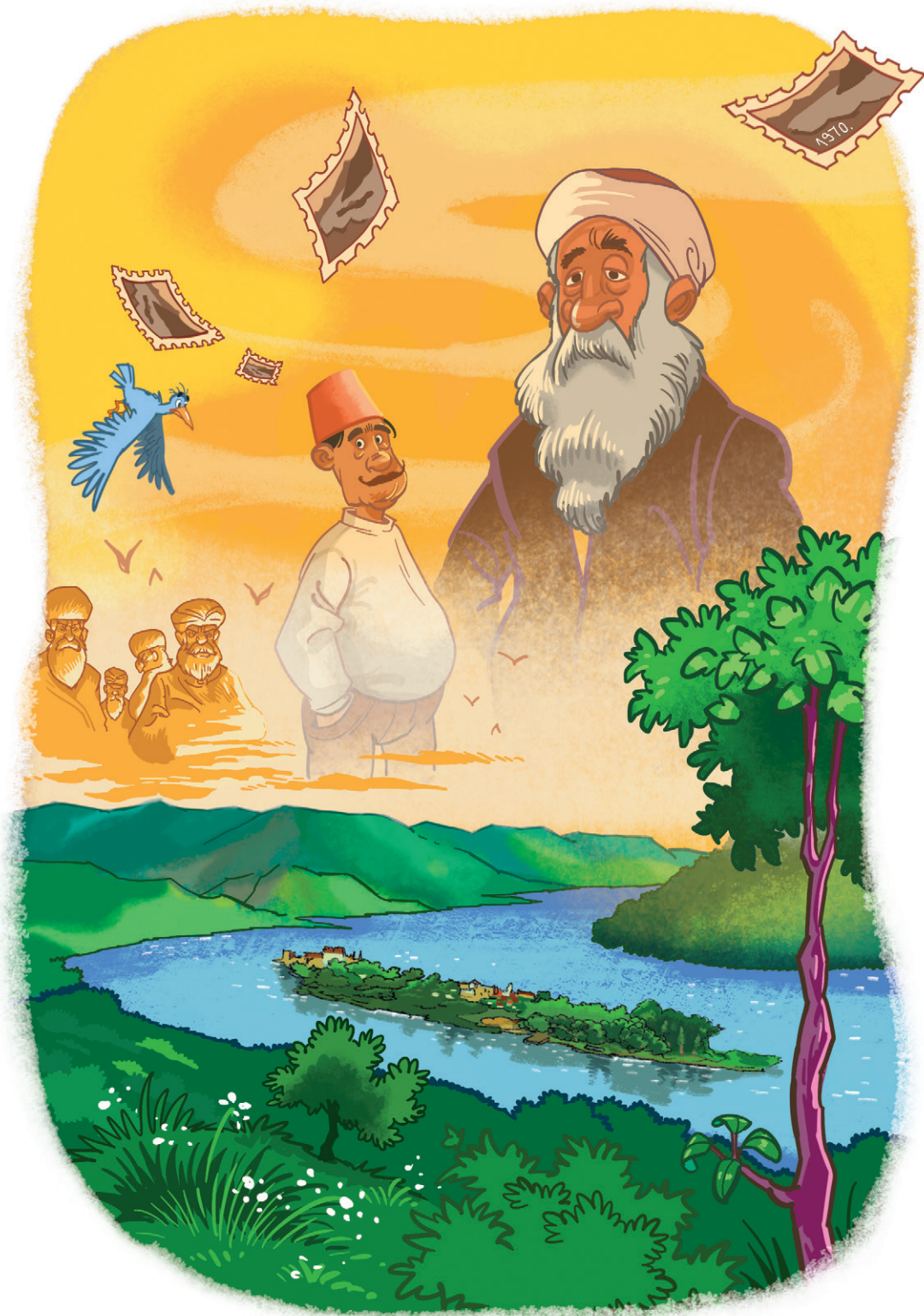
A živelo se dugo... Nije bio automobila, a ni nekog naročitog razloga za stres. Niko se nije sećao da se na ostrvu neko nekada posvađao. Na spavanje se išlo sa otključanim vratima. Nije bilo krađa... Svi stanovnici, bez obzira na veru i naciju, zajednički su slavili Đurđevdan, a život je tekao ustaljenim tokom od zore i zajedničkih jutarnjih kafa, do večeri i zdravica u lokalnoj kafani i ispijanja domaće dudovače. Između te dve tačke, svako je odlazio za svojim poslom, dosta ljudi se bavilo ribolovom a, kao i uvek kada je pogranična oblast u pitanju, bilo je i sitnog šverca.

Sve to uskoro je postalo nevažno... Čitavom njihovom svetu spremao se potop!

Dunavska Atlantida

Za plan da se Ada Kale potopi, njeni stanovnici, njih oko šest stotina, prvi put su čuli 1963. godine kada je imam Redžep hodža, na skupu u džamiji, pročitao obaveštenje da će na ovom delu Dunava Rumunija i Jugoslavija graditi veliku hidroelektranu. Na njihov šok, nevericu i negodovanje, država je imala spremno rešenje – svi oni, zajedno sa starom tvrđavom, kućama i svim značajnim objektima, biće preseljeni na susedno ostrvo Šimijan, nekih osamnaest kilometara nizvodno.

Ideja nije zaživela. Istina, najveći deo utvrđenja, kamen po kamen, jeste prenet i ponovo podignut, izmešteno je čak i groblje, ali je projekat na kraju napušten. Možda zato što je bio preskup. Možda zato što ljudi jednostavno nisu želeli drugo ostrvo. Nakon toga, ponuđena su im tri državljanstva – rumunsko, tursko ili jugoslovensko. Najveći broj izabrao je da ode u Tursku. Bilo je i onih koji su želeli da do kraja života gledaju Dunav. Takvi su birali Turnu Severin i Oršavu sa rumunske, a poneko i Kladovo sa jugoslovenske strane. Grobove mnogih od njih i danas ćete poznati po urezanoj maslinovoj grani, nekarakterističnom ornamentu za naše prostore i obe vere.

Prvi automobil – aždaja u Beogradu

Iako uglavnom nije upamćen, 3. april 1903. godine značajan je datum u istoriji Beograda. Tog petka na železničku stanicu, pravo iz fabrike u Austrougarskoj, trebalo je da stigne prvi automobil!

Ova *novotarija*, do tada neviđena u Srbiji ispod Dunava i Save, izazvala je veliko interesovanje. Najveći broj Beograđana o automobilu do tog trenutka nije ni čuo, a kamoli da ga je video, pa su i priče koje su kružile išle od maštovitih do krajnje fantastičnih.

Znalci su govorili da je u pitanju *fijaker bez konja*. Sujeverni pojedinci kleli su se da iz inostranstva stiže *aždaja sa svetlećim očima* koja bljuje vatru i gazi sve pred sobom. Kao i uvek, bilo je i onih praktičnih koje je jedino zanimalo – koliko ta skalamerija košta? Pričalo se da iz fabrike zajedno sa automobilom stiže i čovek specijalno zadužen da ga vozi i *hrani*, kao i da je u pitanju mašina tako bučna da rasteruje ptice i životinje kuda god da prođe.

Sve ove glasine samo su povećavale radoznalost ljudi. Zato se mnogo sveta okupilo tog dana na stanici radoznalo gledajući ka vagonu iz kog su radnici već istovarivali neobičnu mašinu. Čitavu *operaciju* nadgledao je i ponosni vlasnik automobila – bogati beogradski naslednik i rentijer Boža Radulović u pratnji nekoliko prijatelja, ali i vozača koji je zaista stigao iz fabrike zajedno sa automobilom, ali samo privremeno, kako bi nekoga u Beogradu obučio da njime rukuje.

Neobična mašina je brzo postavljena na prestoničku kaldrmu. Vozač je seo za volan, Boža i njegovi drugari zauzeli su svoja mesta i, ispraćeni pogledima radoznalaca, uz mnogo buke i *tandrkanja* motora, odvezli se svojom *kočijom* od Železničke stanice današnjom Nemanjinom, pa ulicom Kneza Miloša ka Topčideru.

Tako je završena prva vožnja prvog beogradskog automobila.

Fijaker bez konja

Očekivano, prolazak prvog automobila kroz Beograd bio je glavna tema i u narednim danima. Najveće zvezde svih tih razgovora bili su pojedinci koji su imali priliku da zapravo vide mašinu. A oni su reagovali raznorazno... Neki su se krstili. Drugi otvoreno bežali od automobila kao *đavo od krsta*. Mnogi su bili ubeđeni da su se zaista susreli sa nekim

natprirodnim bićem. Pričalo se: „Prođe sinoć aždaja, svetle joj se oči na daleko i brekće, a gazi sve pred sobom”.

Realan opis prvog prestoničkog automobila bio je daleko nemaštovitiji – u pitanju je bio model *Nesseldorf* tip B, pionirski poduhvat istoimene fabrike iz današnje Češke, kakvih je od 1902. do 1904. proizvedeno svega četrdesetak i koji je zaista po mnogo čemu više podsećao na fijaker nego na automobil kako ga mi zamišljamo.

Za početak, dobrim delom je bio napravljen od drveta! Bio je pravougaonog oblika, sa četiri sedišta i motorom od dvanaest konjskih snaga koji je bio smešten ispod poda. Rezervoar za gorivo, rezervoar za rashladnu tečnost i hladnjak nalazili su se ispod prednje haube. Mašina jeste bila bučna i dizala je prašinu kuda god bi krenula, ali je svejedno predstavljala poslednji krik tehnike u industriji koja je u ono vreme tek bila u povoju.

Makar još jedna priča od onih kojima se tih dana zabavljala čaršija bila je tačna – automobil je bio jako skup. Koštao je ogromnih sedamnaest hiljada kruna, pa su čak i na nivou Evrope sebi mogli da ga priušte samo najbogatiji pojedinci. Primera radi, zabeleženo je da je za taj novac u Beogradu mogla da se izgradi ili kupi jedna kompletno opremljena vila i to u nekom otmenijem delu grada.

Problemi – predviđeni i nepredviđeni

Ipak, pre nego što je prvi prestonički automobil mogao da počne da ore beogradske drumove, bilo je potrebno rešiti nekoliko problema – predviđenih i nepredviđenih.

Prvo i pomalo ironično, ispostavilo se da njegov vlasnik uopšte nema nameru da sedne za volan! Iako se u Beču, u kome je često boravio, nagledao automobila, Boža se užasavao mogućnosti da vozi. Zato je još prvog dana, majstora, koji je stigao iz fabrike, uputio na svog prijatelja Sretena Kostića koji je pristao da se prihvati ovog *opasnog* zadatka. Pre toga, Kostić je bio fotocinkograf, a kako je ovaj zanat zahtevao mirnu, laku i preciznu ruku, verovatno ga je to preporučilo za novi posao. Osim vožnje, strani gost je Sretena obučio i kako da održava mašinu, a čitava škola je potrajala nešto više od mesec dana, nakon čega je mladić mogao sam da upravlja vozilom.

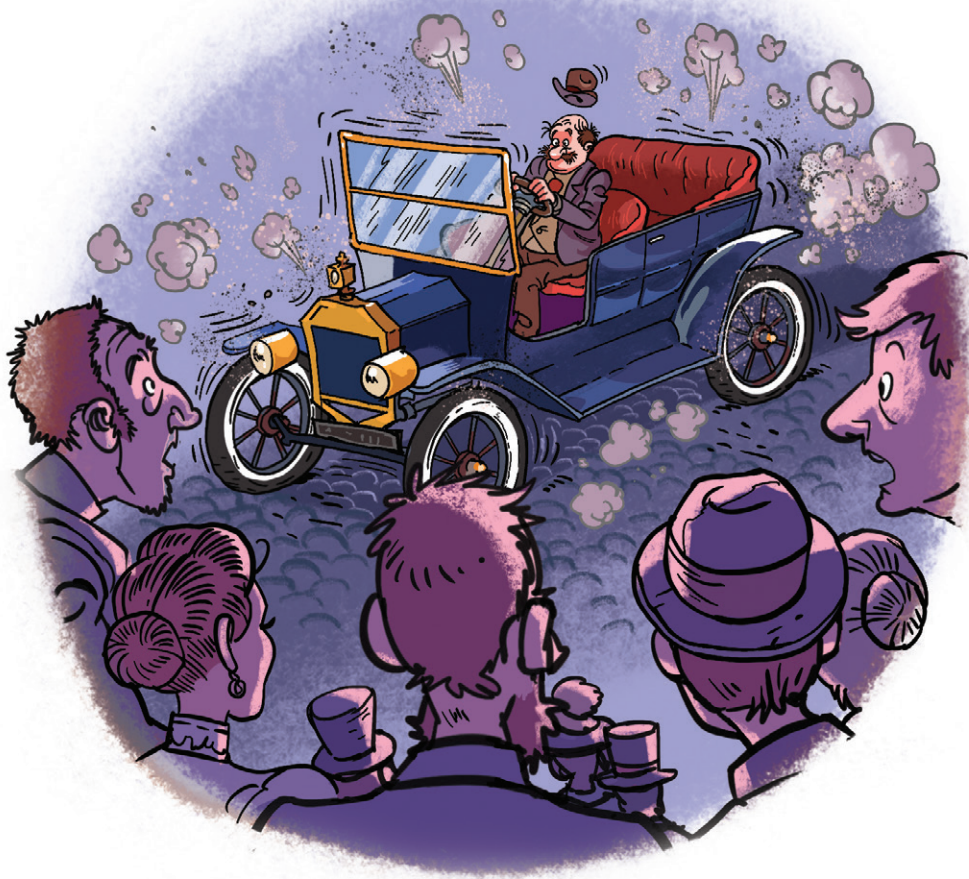
Sreten se tako u istoriju upisao kao naš prvi *školorvani* vozač, dobio je i vozačku dozvolu (opet prvu takve vrste u Srbiji) i prestao da se potpisuje kao fotocinkograf, već isključivo kao – šofer.

Benzin se pokazao kao daleko veći problem... Zašto? Iz jednog jednostavnog razloga – nije ga bilo! U čitavoj zemlji nije postojala nijedna benzinska stanica, pa samim tim ni način da se dođe do veće količine goriva.

E sad, da je Božin auto bio dizelaš, možda bi se i snašao. Petroleja je bilo po prodavnicama mešovite robe jer se koristio za osvetljenje. Nažalost, *Nesseldorf* tip B išao je na benzin, a njega nije bilo *ni za lek!*

Situacija je bila toliko luda da je poprimila komične momente... Tu je bilo to *poslednje čudo tehnike*, taj novi, skupo plaćeni automobil koji je vozom prevalio hiljade kilometara kako bi stigao u Beograd, samo da bi se ispostavilo da ga nije moguće pokrenuti jer – nema benzina?!

Rešenje za ovaj nepredviđeni problem bilo je krajnje neočekivano...

Sadržaj

Predgovor

Reč autorke	7
Reč prijatelja	9

Priče iz ratnih dana

Boj na Mišaru – dan kada je „šačica Srba” dobila najveću bitku posle Kosova	13
Francuska uprava Bokom Kotorskom – Bonjour Boka	19
Srpska revolucija u Vojvodini – varljivo proleće '48.....	24
Srpsko-bugarski rat – muke i bruke kralja Milana	30
Sremska ofanziva – zaboravljena epizoda Velikog rata	36
Prvi oboreni avion u istoriji ratovanja – Šumadinac pali topa, zatresla se sva Jevropa.....	44
Zarobljenici sa Azinare – golgota zaboravljene vojske	49
Zeleni kadar – po šumama i gorama	57
Kladovo transport – balkansko „putovanje prokletih”	64
Odbrana Jugoslavije aprila 1941. – Aprilski vitezovi jugoslovenskog neba.....	72
Eksplozija municije u tvrđavi u Smederevu – srpska Hirošima	78
Novosadska racija – ledena tišina	85
El Šat – jugoslovenski grad na Sinaju	92

Priče što na maštu liče

Ada Kale – dunavska Atlantida	101
Atentati na kralja Milana – tri pokušaja i jedan WC.....	107
Olimpijske igre na Paliću – maratonci trče vojvođanski krug.....	111
Prva železnica u Srbiji – ćuhu, ćihu, ćihuhu... prvi voz kroz Srbiju.....	116
Krvavi novosadski Tucindan – u raljama srpske politike	121
Legenda Divljeg zapada u Vojvodini – Bufalo Bil među Lalama	127
Srpski vladar bez glave – misteriozni slučaj ukradene lobanje	131
Srpski Herioteri – dečaci kojima su život spasli Škoti i – ragbi	135
Kalendarska „zavrzlama” – zašto Srbi ne slave Božić kad i ostatak sveta.....	139
Hitler u Mariboru – dober dan her Hitler	145
Grčka usred Bačke – zaboravljena „sedma republika” Jugoslavije.....	150
Ekspedicija Kragujevac-Kilimandžaro – Kec na „snegovima Kilimandžara”	157

Priče iz beogradske čaršije

Incident kod Čukur česme – beogradska nesreća koja je promenila čitavu Srbiju.....	167
Kula Gardoš – zaboravljeni simbol nestalog carstva.....	171
Prvi automobil – aždaja u Beogradu	174
Beogradske plaže – kupanjac u prestonici	179
Vidovdanski atentat – moler protiv kralja	183

Postavljanje Pobjednika – go muškarac na Kalemegdanu.....	187
Budistički hram u Beogradu – Buda iz Malog Mokrog Luga.....	193
Auto-trke oko Kalemegdana – poslednji krug u Beogradu.....	199
Potonuće broda „Niš” – tragedija „dunavskog Titanika”	203
Pogibija sovjetskih generala na Avali – slava i smrt u Beogradu	207
Korida na Tašmajdanu – jednom kada su Beograđani navijali za bika.....	212
Biografija.....	219

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41- 32

БОГДАНОВИЋ, Александра

Istorijski zabavnik : neispričane priče / Aleksandra Bogdanović ;
ilustracije na koricama i u knjizi Tihomir Čelanović, Aleksandar
Stojić. - Novi Sad : Jež izdavaštvo, 2025 (Novi Sad : Artprint
media). - 217 str. : ilustr. ; 23 cm

Tiraž 1.500. - Str. 9-10: Reč prijatelja / Jasminka Petrović.

ISBN 978-86-81972-14-4

COBISS.SR-ID 176026889

Bez dopuštenja izdavača nije dozvoljeno reprodukovanje
nijednog dela ove knjige.